

Nicolae Fuștei*

ASPECTE TEOLOGICE PRIVITOARE LA *PANEGIRICUL* LUI D. CANTEMIR DEDICAT SFÂNTULUI MARELUI MUCENIC DIMITRIE DIN TESALONIC

In the present article, it begins by providing some insights into the meaning and etymology of the word “panegyric” and its acceptance in Christianity. Subsequently, it presents information about the emergence of Dimitrie Cantemir’s panegyric dedicated to Saint Great Martyr Demetrius of Thessaloniki and describes the manuscript.

The author then delves into the manuscript’s structure, including the introductory text, the mode of address, the introduction, the announcement of the theme, and the treatment of the theme. Simultaneously, an attempt is made to offer a theological approach to the content of the Panegyric and to restore and explain some of the terms used in the work.

In conclusion, the author asserts that the panegyric was composed by an individual well-versed in the Bible and the writings of the Holy Fathers, and this person can be none other than Dimitrie Cantemir.

Keywords: Panegyric, Saint Demetrius, manuscript, Old Testament, New Testament.

Înainte de a ne referi la aspectului teologic al panegiricului scris de către Dimitrie Cantemir se cuvine a răspunde la câteva întrebări preliminare.

Ce este panegiricul?

Consultând Dicționarele explicative aflăm că panegiricul este un discurs public în care se elogiază o personalitate însemnată (decedată sau contemporană oratorului), o comunitate etc.¹ sau (la vechii greci și la romani) discurs public în care se proslăveau faptele de vitejie ale strămoșilor sau se elogiau oamenii iluștri. 2) fig. Laudă exagerată; elogiu emfatic; ditiramb. /<fr. *Panégyrique*².

Care este proveniența cuvântului panegiric?

Termenul provine din franceză *panégyrique*, în greacă πανηγυρικός „discurs pronunțat într-o adunare solemnă a tuturor grecilor” (cf. panegyris „adunare a întregului popor, a unei cetăți, țări, pentru celebrarea în fața unui sanctuar co-

* Nicolae Fuștei, doctor în istorie, cercetător științific coordinator la Institutul de Istorie al USM.

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

² *Noul dicționar explicativ al limbii române*, Litera Internațional, 2002.

mun a unei sărbători sacre”). De aceea subiectul său trebuia să fie ales în așa fel încât să-i intereseze pe toți; în consecință, discursul Panegiric era și pelenic. La sărbătorile pelenice de la Olimpia, prin atari discursuri se făcea apel la unitatea elenică. Sunt celebre în acest sens Discursul olimpic al lui Gorgias din Leontinoi³ și Discursul panegiric a lui Isocrate, o pledoarie pentru unitatea lumii grecești, sub egida Atenei și Spartei, în vederea inițierii unei campanii antipersane⁴. Deoarece în aceste discursuri erau pronunțate elogii, cu timpul *panegiricul* devine sinonim cu „elogiu”. În timpul Imperiului roman, *panegiricul*, cu acest sens, înflorește în Grecia datorita retorului Aelius Aristides, autor al Elogiului Romei. La Roma, *panegiricul* conține elogiu unei singure persoane, scoțând în relief virtutea, pietatea, curajul ei⁵. Ocaziile pentru *panegiric* erau variate: aniversări, înmormântări, alegere de consuli, victorii etc. Celebru este Panegiricul lui Traian (*Panegiricus Traiani*), rostit de Pliniu cel Tânăr (Plinius Caecilius Secundus), prețios document istoric, care rămâne cel mai strălucit model al genului atât de frecvent întâlnit în sec. 3-4⁶.

Odată cu apariția creștinismului panegiricul devine o predică care subliniază, pune în evidență trăsăturile personale ale unui sau mai mulți sfinți, coordonatele principale ale vieții lor, care trebuie să devină și ale noastre, o cuvântare care pune sub lupă viața unui Sfânt pentru a ne-o apropia, pentru a ne face să ne îndrăgostim de el și să îi urmăm viața în mod selectiv, adică pe măsura vieții și a vârstei noastre⁷.

Fiind spuse aceste cuvinte preliminare, vom trece la examinarea lucrării propriu zise a lui Dimitrie Cantemir.

Pentru prima oară pomeneste despre originalul Panegiricului cercetătorul rus P. A. Efremov, stipulând că acesta se păstra în fondurile Bibliotecii Sinodale din Moscova la cota nr. 230⁸.

Textul în limba slavonă a fost publicat de către cercetătorul rus A. Popov care afirma că l-ar fi descoperit în Colecția Bibliotecii Sinodale doar că la cota nr. 4⁹. Pe o perioadă de timp textul panegiricului a dispărut din vizorul cercetătorilor,

³ Matei Horia C. *Lumea Antică. Mic dicționar biografic*, Chișinău, 1993, p. 122.

⁴ Flew Antony. *Dicționar de filozofie și logică*, Humanitas, 1996, p. 313-314.

⁵ „panegyris”, Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. 24 Nov. 2010 <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/441161/panegyris>>, accesat la 10.09.2020.

⁶ Matei Horia C. *Lumea Antică. Mic dicționar biografic*, Chișinău, 1993, p. 197.

⁷ *Полный Православный Богословский Энциклопедический Словарь*, том 2, Москва, 1992, с. 1756.

⁸ Ефремов П. А. *Библиографические примечания. Сочинения, переводы и письма Кантемира, в Кантемир Антиох Димитриевичъ, Сочинения письма и избранные переводы*. В 2-х томах. Сочинения и переводы в прозе, политические депеши и письма. С портретом автора со статьей о Кантемире и с примечаниями В. Я. Стоюнина. Редакция изд. П. А. Ефремова. Спб., И. И. Глазунов, 1868, с. 443.

⁹ Попов А. *Заметки о первых литературных упражнениях рн. А. Д. Кантемира, // Чтения в Обществе Истории и Древностей Российской при Московском Университете*, 1878, кн. 3, отд. Y, s. 1-14.

fiind readus în atenție în ultimul sfert al secolului al XX-lea de către cercetătoarea rusă A. S. Eleonskaia care l-a descoperit în Fondul Eparhial al Muzeului Istoric de Stat din Moskova la cota nr. 1011¹⁰. În Republica Moldova, panegiricul a fost publicat în limbile slavonă (rusă) și română de către academicianul Andrei Eșanu și cercetătoarea Valentina Eșanu de pe o copie după textul rus din 1719¹¹. O copie integrală a acestui manuscris ne-a fost oferită de către academicianul Andrei Eșanu, pentru ce îi suntem recunoscători.

Panegiricul reprezintă o carte manuscris pe 7 file scrisă pe ambele părți, hârtie de filigran, ce poartă stema Amsterdamului și contramarca „FDB”, caligrafie ru-sească din prima jumătate a sec. al XVIII-lea. Pe versoul copertei e scris: „Слово похвальное Димитрию Солунскому, сочиненное и прочитанное Антиохом Кантемиром в 1719 г. в Москве, перевод с греческого (Cuvânt de laudă lui Dimitrie din Tesalonic, alcătuit și citit de Antioh Cantemir în 1719 la Moscova)”¹².

Panegiricul dedicat Sfântului Marelui Mucenic Dimitrie din Tesalonic a fost scris în limba greacă, dar originalul nu s-a depistat până în prezent. Până la noi a ajuns o traducere în limba slavonă, despre care am vorbit mai sus. Cercetând această variantă, presupunem că originalul în manuscris nu era prea lizibil, despre aceasta vorbind faptul că traducătorul a lăsat unele cuvinte netraduse, redându-le așa cum a fost în stare să le citească. Astfel la fila 5 sunt trei cuvinte redată în grafie greacă *Τρισίχλιον ἐκώνων φῶς*. Dacă traducătorul nu a avut îndrăzneala să tălmăcească aceste cuvinte, am putea să facem noi niște presupuneri pentru a ne dumeri ce se ascunde după cele trei cuvinte.

Luând fiecare cuvânt în parte vedem că *Τρισίχλιον* nu este atestat în dicționare, dar întrucât se referă la Dumnezeu, cel mai probabil e să fie cuvântul *Τρισήλιον*, care are sens de *Trisolar*, deci este o referință la *Sfânta Treime*. Al doilea cuvânt *ἐκώνων* se traduce în română ca „am fost de acord” sau „am consimțit”. Este forma la persoana întâi singular a verbului „ἐκόνεω”.

Al treilea cuvânt *φῶς* - *lumină* e scris cu minusculă. În cele mai dese cazuri, când se referă la Dumnezeu, cuvântul *φῶς* este articulat cu majusculă – *Φῶς*.

Din cele spuse am putea presupune că în varianta originală era scris: *Το Τρισήλιον ἐκώνων φῶς*, ceea ce ar însemna: (*Dumnezeu*) *Trisolar*, care răspân-dește lumina.

¹⁰ Елеонская А. С. Панегирик 1719 г. Из литературного наследия Кантемиров, // Памятники культуры. Письменность, искусство, археология, Ежегодник, 1990, Москва, 1992, с. 20.

¹¹ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. *Moștenirea culturală a Cantemireștilor*, „Pontos”, Chișinău, 2010, textul în română publicat la p. 91-98; în slavonă – p. 83-98; Fotocopii la p. 99-102. Reluat în ediție aparte: Dimitrie Cantemir, *Cuvânt Panegiricesc de laudă Marelui Mucenic Dimitrie din Tesalonic ... 1719* / Слово Панегирическое в похвалу Великомученика Димитрия Фессалонитского ... 1719. Ediție îngrijită, studiu introductiv și traducere de acad. Andrei Eșanu și dr. Valentina Eșanu, Iași, Doxologia, 2017, 82 p.

¹² Eșanu Andrei, Eșanu Valentina. *Moștenirea culturală a Cantemireștilor*, „Pontos”, Chișinău, 2010, p. 77.

La alcătuirea lucrării, autorul ar fi apelat la o serie de scrieri referitoare la viețile sfinților, care circulau în spațiul cultural ortodox. Probabil că a consultat culegerea lui Maximos Margunios, tipărită pentru prima oară la Veneția în 1607 și reimprimată în mai multe rânduri, la fel și sursa bizantină *Noul Paradis* al lui Agapie Lamdos, iar din sursele rusești ar fi putut cunoaște lucrarea mitropolitului Dimitrie al Rostovului *Четви Муней*, primul volum al căreia a fost tipărit în 1689, la Kiev¹³. Dimitrie Cantemir fiind un excelent erudit, era firesc să apeleze la izvodul grecesc al Vechiului Testament, la Septuaginta, la fel și la traducerea în neogreacă a Noului Testament realizată de Maxim Kalliopolites, editată prima oară în 1638 și reeditată în 1703.

Dimitrie Cantemir este unul din primii autori, care dedică un panegiric Sfântului Marelui Mucenic Dimitrie din Tesalonic¹⁴.

Lucrarea este compusă din 5 părți inegale după mărime. Prima parte începe cu expresia „Fiule dă-mi inima ta”, care nu este altceva decât o parte din versetul 26 din capitolul 23 al cărții *Pildele* sau *Proverbele lui Solomon* (Παροιμίες). Celelalte patru părți au același început, dar puțin modificat: „Fiule dă-mi inima ta, zice Dumnezeu către Dimitrie”.

Din cercetarea textului slav putem distinge compoziția Panegiricului: Textul introductiv, modul de adresare, introducerea, anunțarea temei, tratarea temei și încheierea.

Vom examina aceste părți ale panegiricului fiecare în parte.

1. Textul introductiv

Fiule, dă-mi inima ta... (*Pilde* 23, 26), în original suna astfel: *Υιέ μου,δος την καρδίαν σου εις εμέ* (Παροιμία Κεφ. 23, 26).

2. Modul de adresare

Zice Dumnezeu către Dimitrie, în greacă ar fi: *Και λέγων ο Κύριος προς τον Διμιτριο*.

3. Introducerea

Din orice lucru putem să tragem învățătură, astfel fiecare om ar dori să aibă o fereastră deschisă în piept prin care ar putea să-și vadă inima¹⁵. În această expresie utilizată de Dimitrie Cantemir, vedem o influență a Sf. Părinți, printre care și cea al lui Diadoh al Foticeii. Pentru acest părinte filocalic, inima este văzută ca un centru al minții, fiind centrul omului¹⁶. Astfel că, văzându-și inima, omul ar

¹³ Fuștei Nicolae. *Opera mitropolitului Dosoftei în contextul culturii spirituale sud-est și est europene, (a doua jumătate a sec. al XVII-lea)*, Chișinău, 2008, p. 108.

¹⁴ Dar nu este unicul, un cuvânt de laudă acestui martir creștin i-a dedicat Grigorie Palama (Γρηγόριος Παλαμάς: 1296-1359). Omilia a 49-a îi este dedicată în întregime, fiind un panegiric prin excelență. Sfântul Dimitrie este prezentat ca fiind cel care a înfrumusețat nu numai locul martiriului său, ci și lumea întreagă.

¹⁵ *Аще возможно было человеку в перстех отверзтое имети оконце, чрез которое бы сердце его видимо было* (Manuscrisul slav, nr 250, f. 1r)

¹⁶ *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. I, Sibiu, 1947, pp. 335-391.

înțelege corect, adecvat și existența sa. Ba mai mult, după cum spune Sf. Apostol Pavel, „Aproape de tine este Cuvântul, în gura ta și în inima ta: adică Cuvântul credinței” (*Romani 10, 8*). După cum susține Maxim Mărturisitorul¹⁷, referindu-se la acest verset, iar „Cuvântul căutat este Hristos însuși”¹⁸. Astfel, chiar din introducerea la panegiric, Dimitrie Cantemir se situează pe poziția părinților fi-localici, pentru care omul ce își cunoaște inima îl cunoaște și pe Dumnezeu.

4. Anunțarea temei.

La cerința lui Dumnezeu: *Fiule, dă-mi inima ta...* Sfântul Dimitrie îndată i-a adus lui Dumnezeu coroana principatului Tesalonician, anunță Dimitrie Cantemir.

Astfel, autorul anunță că omul smerit, sfânt îi oferă lui Dumnezeu toată viața sa, inclusiv, inima, pentru că unde „este comoara voastră, acolo este și inima voastră” [διότι όπου είναι ο θησαυρός σας, εκεί θέλει εἶσθαι και η καρδιά σας.] (*Luca 12, 34*).

5. Tratarea temei.

În continuare autorul încearcă în măsura în care este în stare să arate, că Sfântul Dimitrie este întotdeauna exemplu pentru creștini.

Astfel, pentru a fi bineplăcut în fața lui Dumnezeu, Sfântul Dimitrie se smereste pe motivul că „El [Dumnezeu] trebuie să crească, iar eu [Dimitrie] să mă micșorez” (Εκείνος πρέπει να αυξάνη, εγώ δε να ελαττώνωμαι) (*Ioan 3, 30*)¹⁹. Acest laitmotiv pătrunde întreg mesajul lui Dimitrie Cantemir, de la început până la sfârșitul panegiricului. O frumoasă imagine a felului cum s-a micșorat (smerit) Sfântul Dimitrie pentru slava lui Dumnezeu este redată prin pilda luată de autor din ultima carte a Bibliei, și anume, Apocalipsa: „Cei doiuzăzeci și patru de bătrâni cădeau înaintea Celui ce ședea pe scaunul de domnie, și se închinau Celui ce este viu în vecii vecilor, își aruncau cununile înaintea scaunului de domnie...” (οι εικοσιτέσσαρες πρεσβύτεροι θέλουσι πέσει ενώπιον του καθημένου επί του θρόνου, και θέλουσι προσκυνήσει τον ζώντα εις τους αιώνας των αιώνων, και θέλουσι βάλει τους στεφάνους αυτών ενώπιον του θρόνου, λέγοντες) (*Apocalipsa 4, 10*)²⁰.

La fel procedează și Sfântul Dumitru care pentru slava lui Dumnezeu refuză coroana sa²¹, ba, chiar mai mult, el este gată să-și jertfească și viața.²² Din orașul

¹⁷ Născut la Constantinopol în a. 580 trecut la cele veșnice la 13 august 662. Participant activ la disputele hristologice, dacă în Hristos este una ori două lucrări și voințe (τύπος), vezi Devreese R. *La vie de St. Maxime le Confesseur et ses recensions*. Anal Boll, 1923, p. 5-49.

¹⁸ *Filocalia*, vol. II, București, 1999, p 227.

¹⁹ Cuvinte atribuite Sfântului Ioan Botezătorul. El afirmă umilința sa și recunoaște că misiunea lui este să pregătească calea pentru Iisus, care trebuie să crească în importanță, în timp ce el însuși trebuie să devină mai puțin important.

²⁰ Acest text face referire la momente din viziunea Sf. Ioan Teologul în Cartea Apocalipsei, în care bătrânii din jurul tronului divin se închină și Îl preamăresc pe Dumnezeu.

²¹ Manuscrisul slav al panegiricului, nr. 250, f. 2v.

²² *Ibidem*.

cel plin de necredință, plin de sălbăticie păgână, Tesalonicul devine orașul bine-plăcut lui Dumnezeu.

În continuare autorul îl compară pe Sfântul Dimitrie cu Crucea pe care a fost răstignit Iisus Hristos. Dar, dacă Crucea lui Hristos nu a suferit durere, căci era doar lemn, apoi „crucea cea vie” care este Sfântul Dimitrie a simțit durerea: „Dimitrie a fost cruce și pe cruce suferea... Dimitrie era o cruce simțitoare, cruce suferindă, cruce care într-adevăr suporta chinurile, ca să îndrepte lipsurile crucii lui Dumnezeu [nesimțirea]. Pe Crucea Golgotei [Hristos] a suferit întrucât era muritor. Pe crucea lui Dimitrie Hristos nu a suferit, deoarece este nemuritor [a înviat] în schimb a suferit crucea[Sfântul Dimitrie], deoarece era o cruce vie, cruce suferindă, cruce însuflețită”²³. Folosind o expresie a Apostolului Pavel, Dimitrie Cantemir consideră că Sfântul Dimitrie în suferințele sale și în trupul său împlinește „ce lipsește în suferințele lui Hristos, pentru trupul Lui, care este Biserica” (Τώρα χαίρω εις τα παθήματά μου διά σας, και ανταναπληρώ τα υστερήματα των θλίψεων του Χριστού εν τη σαρκί μου υπέρ του σώματος αυτού, το οποίον είναι η εκκλησία,) (Coloseni 1, 24)²⁴.

Și dacă rana lui Hristos în inimă nu era dureroasă, deoarece fusese provocată după ce Iisus și-a dat duhul, apoi rana Sfântului Dimitrie a fost cu adevărat dureroasă, deoarece el a fost străpuns încă fiind în viață, intensitatea durerii era mai mare, deoarece a fost străpuns nu cu o sulită, ci, se prea poate, cu trei²⁵.

În continuare autorul face o comparație între suferințele lui Iisus și ale Fecioarei Maria cu suferințele Sfântului Dimitrie. Dimitrie Cantemir susține că Fiului i-a fost străpuns trupul, iar Mariei - sufletul²⁶, în timp ce lui Dimitrie i-a fost străpuns și trupul, și sufletul. Dacă Fiul a fost străpuns, dar nu a simțit durerea, mama [Fecioara Maria] a suferit durerea fără să fie străpunsă de sulită, apoi Dimitrie a suferit străpungerea, dându-și sufletul din cauza unor dureri puternice, insuportabile²⁷. A avut tăria muceniciei ca pe o podoabă nu numai pentru sine păstrată, ci a dăruit acest har tuturor care au voit să-l urmeze. A primit în trupul său rănilor muceniciei și prin aceasta devine izvorător de nenumărate miruri de vindecare.

În panegric, Sfântul Dimitrie apare ca un ucenic iubit al lui Hristos, prietenul Lui cel mai apropiat, slujitor și casnic al Domnului. Acesta [Dimitrie] și-a dat viața, având ochii deschiși și se află pe pieptul lui Dumnezeu până acum spre deosebire de ucenicul [Ioan] care îl iubea pe Hristos, dar nu a rezistat și a adormit la pieptul Învățătorului.²⁸ Prin această comparație autorul îl face pe Sfântul Dimi-

²³ *Ibidem*, f. 3v.

²⁴ Acest pasaj vorbește despre angajamentul Sfântului Apostol Pavel în a suporta suferințe și dificultăți pentru binele Bisericii și a credincioșilor, identificându-se cu suferințele lui Hristos.

²⁵ Manuscrisul slav al panegiricului, nr. 250, f. 3r.

²⁶ Autorul face aluzie la Evanghelia după Luca capitolul 2, versetul 35: „*Chiar sufletul tău va fi străpuns de o sabie...*”. În nota marginală de la fila 3r, Dimitrie Cantemir indică greșit versetul 23 în loc de 35.

²⁷ Manuscrisul slav al panegiricului, nr. 250, f. 3r.

²⁸ *Ibidem*, f. 4v.

trie asemenea cu Serafimii, pentru că dintre toate spiritele raționale doar aceștia iubesc, având ochii deschiși. „Serafimii stăteau deasupra Lui, și fiecare avea șase aripi; cu două își acopereau fața, cu două își acopereau picioarele, și cu două zburau” (Ἀνῶθεν αὐτοῦ ἴσταντο Σεραφεῖμ ἀνά ἐξ πτέρυγας ἔχοντα ἕκαστον με τας δύο ἐκάλυπτε το πρόσωπον αὐτοῦ καὶ με τας δύο ἐκάλυπτε τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ με τας δύο ἐπέτα.) (Isaia 6, 2). Și Sfântul Dimitrie, având în inimă dragostea de Serafim, și-a manifestat dorința într-un mod chiar mai perfect decât Serafimii care își aduceau inima lui Dumnezeu, acoperindu-și ochii. Ca urmare a acestei dragoste, Dumnezeu îi va răsplăti pe cei care nu doresc slava lui Dumnezeu, ci cununa celor fericiți. Sfântul Dimitrie și-a adus inima, a acoperit ochii cu aripile preacumplitei morți și a coasei acesteia, deoarece dorea fericirea Dumnezeiască și nu slava lui Dumnezeu²⁹. Frumusețea sfințeniei sale vine din credința cea ne-strămutată, amplificată de harul cel fără de sfârșit izvorâtor. Avem mulți Sfinți dintre care cei mai vestiți l-au iubit pe Dumnezeu până la moarte, aducându-și inima drept jertfă lui Dumnezeu, pentru dragostea lui Dumnezeu, care este cununa dreptății. După cum spune și Apostolul Pavel: „M-am luptat lupta cea bună, mi-am isprăvit alergarea, am păzit credința. De acum mă așteaptă cununa neprihănirii, pe care mi-o va da, în ziua aceea Domnul...” (Τὸν ἀγώνα τὸν καλὸν ἠγωνίσθην, τὸν δρόμον ἐτελείωσα, τὴν πίστιν διετήρησα. τοῦ λοιποῦ μένει εἰς ἐμὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, τὸν ὁποῖον ὁ Κύριος θέλει μοι ἀποδώσει ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ)(2 Timotei 4, 7-8)³⁰. La fel spune și Apostolul Petru: „Iată că noi am lăsat totul și Te-am urmat; ce răsplată vom avea” (ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα καὶ σοὶ ἠκολουθήσαμεν· τί λοιπόν θέλει εἶσθαι εἰς ἡμᾶς;) (Matei 19, 27). Însă cel mai deslușit spune Moise: „Acum dacă am căpătat trecere înaintea Ta, arată-mi căile Tale; atunci Te voi cunoaște, și voi avea trecere înaintea Ta...” (τὼρα λοιπόν, εἰάν εὕρηκα χάριν ἐμπροσθέν σου, δείξόν μοι, δέομαι, τὴν ὁδόν σου, διὰ τὴν σε γνῶρίσω, διὰ τὴν σε εὕρω χάριν ἐνώπιόν σου.) (Eșirea 33, 13). Însă Sfântul Dimitrie iubea slava lui Dumnezeu nu ca recompensă pentru mucenicie, dar ca slavă Dumnezeiască plină de har. Autorul, făcând referință la Psalmul 113, spune că: „Nu nouă Doamne, nu nouă, ci Numelui Tău dă slavă pentru bunătatea Ta, pentru credincioșia Ta” (μὴ ἡμῖν, Κύριε, μὴ ἡμῖν, ἀλλ’ ἡ τῷ ὀνόματί σου δὸς δόξαν, ἐπὶ τῷ ἐλέει σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου,) (Psalmul 113, 9)³¹. Cu adevărat, este o diferență mare între a iubi fără a aștepta vre-o recompensă pentru dragoste. Așa era desăvârșită iubirea Sfântului Dimitrie care nu dorea slava lui Dumnezeu, ci harul lui, dorea să vadă ce să iubească, ceea ce-i va aduce fericirea³².

²⁹ *Ibidem*, f. 5v.

³⁰ Acest pasaj reflectă ideea credinciosului care a trăit o viață dedicată credinței și așteaptă recompensă în viața de după moarte. Este o mărturie a credinței puternice și a încrederii în Dumnezeu.

³¹ Este o recunoaștere a slavei care trebuie adusă lui Dumnezeu și nu oamenilor, în lumina îndurării și a adevărului Său.

³² Manuscrisul slav al panegiricului, nr. 250, f. 6v.

Vorbind despre harul lui Dumnezeu, autorul susține că acesta se transmite în Taina Euharistiei. Cei care vor să se împărtășească cu această Taină s-o facă nu de dorul pâinii, ci din dragoste pentru har și izvorul acestuia – Hristos³³, prin trăinicia credinței și căldura dragostei. După cum spune și Sfântul Vasile [cel Mare] în tălmăcirea la Psalmul 9: „Dacă vi se dă ceva, iubiți cu dragoste fierbinte pe pământ, deoarece se dă nu o mreă găurită, ci un steag împărătesc, fără a vă gândi ce va fi cu voi”. Altfel, putem înțelege că Dimitrie iubea harul de dragul harului, dar nu harul pentru pâine, slavă și răsplată.

Apoi Dimitrie Cantemir, adresându-se ascultătorilor, face o concluzie sau încheiere.

6. Încheierea.

Ce reiese din toate acestea, întreabă autorul. Și răspunde: fără de răsplată va trece doar virtutea bărbăției, căci [Sfântul] Dimitrie cinstit, proslăvit și încununat nu va fi.

Deoarece când Dumnezeu îi spune lui: „Fiule dă-mi inima ta...”, [Sfântul Dimitrie] nici într-un caz nu avea dorința de a fi răsplătit. Autorul argumentează acest gând cu un verset din Faptele Apostolilor: „[...] este mai fericit să dai decât să primești” (Fapte 20, 35). Dar nu pentru că Dumnezeu nu este iubitor de oameni, căci „inima înfrântă și smerită, Dumnezeu nu o va urgisi” (Psalmul 50, 19). Sfântul Dimitrie nu a căutat răsplată de la Dumnezeu, de aceea și Dumnezeu l-a învrednicit de toată slava, chiar și sfintele lui moaște au fost proslăvite și izvorăsc mir de tămăduiri. Și dacă rămășițele lui pământești au fost proslăvite, cum nu au fost proslăvite alte moaște, cu atât mai mult este proslăvit sufletul lui³⁴.

Sfârșitul panegiricului dă dovada modestiei lui Dimitrie Cantemir, acesta afirmând că nu este în stare să răspundă la întrebarea cum de sunt cu puțință toate acestea? Autorul spune că este vorba de o chestiune ce ține de domeniul teologiei și nu intră în competența unui adolescent³⁵.

Din cele expuse mai sus putem trage niște concluzii.

Autorul panegiricului consacrat Sfântului Marelui Mucenic Dimitrie este o persoană cu profunde cunoștințe ale Sfintei Scripturi. Astfel, în lucrare sunt folosite pe larg referințe atât la Vechiul, cât și la noul Testament. Mai jos prezentăm un tabel unde sunt indicate referințele autorului la Sfânta Scriptură.

Nr.	Vechiul Testament	Noul Testament
1	Eșirea: 33,13	Evangelia după Matei: 12,34; 19,27
2	Psaltirea: 15, 2; 50,19; 113,9	Evangelia după Luca: 2,23; 13,34
3	Isaia: 6, 2	Evangelia după Ioan: 1,14; 3,30; 6,2; 15, 13
4	Zaharia 5, 1;	Faptele Apostolilor: 4,32; 20,35

³³ *Ibidem*, f. 6r.

³⁴ *Ibidem*, f. 7r.

³⁵ *Ibidem*.

5		Epistola Sfântului Apostol Pavel către Filipeni: 1,3
6		Epistola Sfântului Apostol Pavel către Coloseni: 1,24
7		Epistola a 2-a a Sfântului Apostol Pavel către Timotei: 4,7-8
8		Apocalipsa: 4,10

După cum vedem, autorul a făcut referință la 12 cărți din Biblie: patru cărți din Vechiul Testament și la 8 cărți din Noul Testament. În total, sunt date 6 citate din Vechiul Testament și 14 citate din Noul Testament. Din Vechiul Testament cel mai des este citată Psaltirea Prorocului David (3 citate), iar din Noul Testament – Evanghelia după Ioan (4 citate).

Pe lângă buna cunoaștere a Sfintei Scripturi, ca izvor pentru orice activitate a unui cărturar creștin din vremea lui Dimitrie Cantemir, autorul dă dovadă de o bună cunoaștere a operelor Sfinților Părinți. Astfel, chiar el ne aduce la cunoștință despre faptul că a cunoscut tălmăcirea Psalmilor făcută de Vasile cel Mare³⁶ și scrierile Fericitului Ieronim³⁷.

În final am fi îndreptățiți să afirmăm că autorul Panegiricului consacrat Marelui Mucenic Dimitrie din Tesalonic este Dimitrie Cantemir, o personalitate de înaltă cultură teologică a timpului său.

³⁶ *Ibidem*, f. 7v.: «иако же пишет С[ва](т)[ый] Василии с истолковании Псалма 9-го...».

³⁷ *Ibidem*: «иако же утверждает Блаженный Иероним...».